

וסוכה תהיה לצל

וסוכה תהיה לצל יומם מחרב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר: (ישעיהו ד ו).¹

ויצא יונה מן העיר וישב מקדם לעיר ויעש לו שם סכה וישב תחתיה בצל עד אשר יראה מה יהיה בעיר: (יונה ד ה).²

אדם להבל דמה ימיו כצל עובר: (תהלים קמד ד).³

מסכת סוכה דף ב עמוד א⁴

משנה: סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה – פסולה

גמרא: מנא הני מילי? אמר רבה: דאמר קרא: "למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל" (ויקרא כג מג), עד עשרים אמה – אדם יודע שהוא דר בסוכה, למעלה מעשרים אמה – אין אדם יודע שדר בסוכה, משום דלא שלטא בה עינא.⁵

רבי זירא אמר: מהכא: "וסוכה תהיה לצל יומם מחורב" (ישעיהו ד ו), עד עשרים אמה – אדם יושב בצל סוכה, למעלה מעשרים אמה – אין אדם יושב בצל סוכה, אלא בצל דפנות.⁶

ורבא אמר: מהכא: "בסוכות תשבו שבעת ימים" (ויקרא כג מב). אמרה תורה: כל שבעת הימים צא מדירת קבע ושב בדירת עראי. עד עשרים אמה – אדם עושה דירתו עראי, למעלה מעשרים אמה – אין אדם עושה דירתו דירת עראי, אלא דירת קבע.⁷

¹ זה פסוק מרכזי, אך לא היחיד בתנ"ך, המחבר בין סוכה וצל ולפיכך אין תימה שהמדרשים תלו עליו כל שלטי הגיבורים (שיר השירים ד ד) ובנו תילי תילים של דרשות המקשרות בין מצוות הסוכה וצל, אשר נובע משמה – סיכוך. אלא שהפסוק מדבר על גג של ממש שהוא מסתור מגשם סוחף (זרם ומטר) ומן הסתם לא כשר לסוכה (משנה סוכה א ז). ראה מכלול הפסוקים שם אשר מדברים על סוכה אחרת משלנו, סוכה לעתיד לבוא: "ביום ההוא יהיה צמח ה' לצבי ולכבוד ופרי הארץ לגאון ולתפארת לפליטת ישראל: והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו כל הפתוב לחיים בירושלם ... וברא ה' על כל מכוון הר ציון ועל מקראת עין יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כל פבוד חפה: וסכה תהיה לצל יומם מחרב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר". האם חופה היא סוכה? נראה מהפסוק שהחופה היא לכבוד ואילו הסוכה היא למסתור ומגן לא רק מחורב, זרם ומטר, אלא גם מענן ועשן נוגה ואש להבה (של ימות המשיח). ראה פירוש דעת מקרא על פסוקים אלה שם, ואנו לך בדרך המדרש, בואכה חג הסוכות, ונדרוש פסוק זה, לכאן ולכאן, בהלכה ובאגדה.

² הנה הפסוק השני בתנ"ך המשלב סוכה וצל – בספר יונה שקראנו ביום כיפורים אחר כותלנו. ומכאן קשר נוסף בין סוכות ויום הכיפורים (לקשרים אחרים, ראה דברינו **מכיפור לכפות ומכסה לסוכות**). הצל של הסוכה הוא זמני, אין הוא מחובר לקרקע. הקב"ה מצמיח ליונה קיקיון במקום סוכתו שהתייבשה. ראה מצודת דוד על הפסוק הסמוך שם: "וימן ה' קיקיון - הצמיח עשב קיקיון וגדלה למעלה ועלה ממעל ליונה להיות לו לצל להצילו מזריחת החמה הרעה לו. כי צל הסוכה הוא דבר שאינו מתמיד כי הולך ומתייבש מחום השמש ולא כן הקיקיון היונג רטיבות הארץ". ואיפה הקיקיון שלנו? בית הקבע שאליו נחזור בתום החג וממנו נתפלל בלב שלם על הגשמים, כי הסוכה היא דירת ארעי וסופה להתייבש.

³ המוטיב של צל (הפעם בלי סוכה) מופיע בעוד מקום בימים הנוראים של חודש תשרי, בתפילת נתנה תוקף: "אדם יסודו מעפר וסופו לעפר ... כחציר יבש וכצץ נובל וכצל עובר ... שמקורו בפסוק הנ"ל מספר תהלים (ראה דברינו **נתנה תוקף - למקורות הפיוט בראש השנה**). מכאן ההמשך הוא ספר קהלת שנקרא בשבת המועד ולמדרשים על פסוק זה. ראה קהלת רבה א א: " ... שלמה אמר: כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים ויעשם כצל - באיזה צל? אם כצלו של כותל, יש בו ממש. אם כצלו של דקל, יש בו ממש. בא דוד ופירש: 'מיו כצל עובר. ר' הונא בשם רב אחא: כאותו עוף שעובר וצילו עובר איתו. שמואל אמר כצלן של דבורים שאין בו ממש של כלום". על מוטיב הצל בימי המועד והזיכרון של חודש תשרי יש להאריך בפעם אחרת. הפעם נשוב ונתמקד בסוכה ובצילה ובשמחת החג. ולקהלת עוד ישולם.

⁴ כדרך הדרשנים, נפתח בענייני הלכה, בסוגיה הראשונה במסכת סוכה שבוחרת לפתוח בדין אולי קצת נדיר של סוכה גבוהה.

⁵ לשיטת רבה, אדם שיושב בסוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה (כ- 10 מטרים פלוס (חזון איש) או מינוס (ר' חיים נאה)), אינו מרגיש שהוא נמצא תחת סוכה – לא שולטת עינו, עינו לא רואה את הסכך - ולא מקיים את הפסוק בספר ויקרא: "כי בסוכות הושבתי את בני ישראל". בהמשך הגמרא שם מוצע שלפי שיטה זו, אם דפנות הסוכה נמשכות עד הסכך ממש (מה שלא מחויב עפ"י ההלכה וניתן לשמור על מרחק רב מסוף גובה הדופן עד לסכך ובלבד שהדופן תהיה עשרה טפחים לפחות), אזי יכולה הסוכה להיות גבוהה יותר מעשרים אמה משום שהעין שולטת ורואה את הסכך בשל חיבור הדפנות לסכך. אך אין זה להלכה.

⁶ שיטת ר' זירא היא שבגובה כזה, אין האדם יושב בצל הסכך אלא בצל הדפנות הגבוהות. האסמכתא שלו איננה מהתורה, אלא מהפסוק מישעיהו בו פתחנו (למרות שפסוק זה הוא נבואת אגדה לעתיד לבוא, "לימות המשיח" כדברי הגמרא להלן). גם על שיטה זו (ואולי גם וגם על שיטת רבה הקודמת), מעירה הגמרא שבסוכה גדולה מאד במידותיה, (ראה שם הסוכה הדמיונית של עשתרות קרניים, ובימינו אולי סוכה בקיבוצים, בחצר חסידית, במחנות צה"ל וכו'), שבהם העין כן רואה את הסכך גם בגובה רב, אפשר שהיא כשרה. גם שיטה זו נדחית להלכה (מפני שיטת רבא שנראה להלן), אבל העיקרון שהאדם צריך לשבת בצל הסוכה לא נדחה. הסכך הוא עיקר הסוכה. כל מהותה של הסוכה ושמך באים מהסכך, מהצל, והלכות רבות מיוסדות על עקרון זה, כגון הכלל שתאה צילתה מרובה מחמתה.

⁷ שיטה שלישית היא שיטת רבא שסוכה שהיא למעלה מעשרים אמה גובה איננה סוכת מבנה ארעי, שהוא מהות הנדרשת בסוכה: דירת ארעי. אין בכך קיום של מצוות התורה "בסוכות תשבו" כמשמעות של לצאת מהבית לשבת בסוכה ולא לצאת מבית לבית אחר. נראה ששיטה זו גם עונה על שאלתנו לעיל על סוכה גדולה (רחבה) וגבוהה.

.... כולו כרבה לא אמרי - ההוא ידיעה לדורות היא.⁸ כרבי זירא נמי לא אמרי - ההוא לימות המשיח הוא דכתיב. ורבי זירא: אם כן לימא קרא וחופה תהיה לצל יומם! ומאי וסוכה תהיה לצל יומם - שמעת מינה תרתי.⁹

מסכת סוכה דף ח עמוד ב

תנו רבנן: גב"ד; סוכת גוים, סוכת נשים, סוכת בהמה, סוכת כותים, סוכה מכל מקום - כשרה, ובלבד שתהא מסוככת כהלכתה. מאי כהלכתה? - אמר רב חסדא: והוא שעשאה לצל סוכה. ... דתנו רבנן: סוכת רקב"ש; סוכת רועים, סוכת קייצים, סוכת בורגנין, סוכת שומרי פירות, סוכה מכל מקום - כשרה, ובלבד שתהא מסוככת כהלכתה. מאי כהלכתה? - אמר רב חסדא: והוא שעשאה לצל סוכה.¹⁰

מסכת סוכה דף ו עמוד ב

"ושאין לה שלוש דפנות". תנו רבנן: שתיים כהלכתן, ושלישית אפילו טפח. רבי שמעון אומר: שלוש כהלכתן, ורביעית אפילו טפח.¹¹ במאי קמפילגי? רבנן סברי: יש אם למסורת, ורבי שמעון סבר: יש אם למקרא...¹² רב מתנה אמר: טעמיה דרבי שמעון מהכא: "וסוכה תהיה לצל יומם מחורב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר" (ישעיהו ד ו).¹³

תלמוד ירושלמי מסכת סוכה פרק א הלכה א

רבנן דקיסרין שמעון טעמא דר' שמעון וטעמון דרבנן מן הדין קרייא: "וסוכה תהיה לצל יומם מחרב", הרי אחת. "ולמחסה ולמסתור", הרי שתיים. "מזרם וממטר" - רבנן עבדין מזרם וממטר אחת. ר' שמעון עבד מזרם וממטר שתיים. ותני כן שתיים כהלכתן והשלישית אפילו טפח.¹⁴

⁸ הגמרא דוחה את שיטת רבה, משום שברור לכל ("כולי עלמא") שהידיעה בה מדובר בפסוק "למען ידעו דורותיכם" איננה הידיעה הספציפית של הישיבה הפיסית בסוכה מסוימת, אלא הידיעה ההיסטורית הכללית של משמעות חג הסוכות.

⁹ גם על שיטת ר' זירא מקשה הגמרא, שהפסוק בישיבה מדבר על "סוכה לימות המשיח" שמסמלת את הביטחון והרוגע שיהיו באחרית הימים, לא על סוכת הלכה של ימינו. אבל כאן באים הפסוקים שהזכרנו בהערה 1 לעיל ועושים את ההבחנה בין החופה שתהיה לכבוד ובין הסוכה שתהיה לצל ומסתור ומצילים את שיטת ר' זירא. "שמעת מינה תרתי" - שני דברים ניתן ללמוד מכפילות זו. וכיוון שהחופה היא לימות המשיח, נותרה הסוכה לצל, לנו ולבנינו, לימינו וללימודנו בהלכות סוכה עד עולם. האם רק כפילות וייתור לשון כאן, או שמא עניין מהותי ועקרוני? כך או כך, ראה עוד בגמרא שם שהיא מקשה גם על שיטת רבא שעניין גובה הסוכה (ופרטי הלכה רבים אחרים) סודו בדיון "דירת ערא", את קושיית אביי מסוכה שמחיצותיה עשויות מברזל שהיא כשרה. ואף שאין תשובה ברורה גם לקושיה זו, נראה שלהלכה התקבלה שיטת רבא בגלל שהיא "בתרא" (אמורא מאוחר) ובשל הדין שהלך והתקבל של דירת ארעי. אנו נמשיך בשיטת ר' זירא שזכה לעלות לארץ ישראל, למרות התנגדות רב יהודה רבו (שבת מא ע"א), להינות מאוירא המחכים (בבא בתרא קנח ע"ב), לשבח את שיחתם של בני ארץ ישראל שהיא כמו תורה (ויקרא רבה לד ז) ולקיים בה את מצוות סוכות.

¹⁰ רב חסדא אמנם לא מסתמך ישירות על הפסוק: "וסוכה תהיה לצל", אבל ברור מדבריו שדין מרכזי בסוכה הוא עשייתה לשם צל (ולא לשם אחסון חפצים למשל). אין צורך לבנות סוכה "לשם כוונת מצוות סוכה", רק סוכה לצורך צל לבני אדם ואפילו בעלי חיים (ולא לצורך לייבש על גגה פירות למשל). סוכת הרועים, סוכת בורגנין (שומרי השדות), קייצים (מייבשי תאנים), סוכה שגוי עשה להצל על ראשו וכו' - כולן כשרות. ראה גם הדין של סוכן במחצלת, סוכה פרק א משנה יא: "מחצלת קנים גדולה - עשאה לשכיבה מקבלת טומאה ואין מסככין בה; לסיכוך, מסככין בה ואינה מקבלת טומאה. ר' אליעזר אומר: אחת קטנה ואחת גדולה - עשאה לשכיבה מקבלת טומאה ואין מסככין בה; לסיכוך, מסככין בה ואינה מקבלת טומאה".

¹¹ כאן מדובר בדפנות הסוכה. נחלקו חכמים ורבי שמעון כמה דפנות (מנימום) צריך שיהיו לסוכה. חכמים אומרים שלוש מהן שתיים מלאות והשלישית מספיק גודל טפח (כ- 8 ס"מ) ואילו רבי שמעון אומר ארבע דפנות, מהן שלוש מלאות והרביעית מספיק גודל טפח.

¹² הדין בגמרא הוא מה בסיס (טעם) המחלוקת בין חכמים ורבי שמעון לגבי מספר הדפנות הנדרש בסוכה. האם הוויכוח הוא כיצד יש לדרוש את הפסוקים, האם על בסיס אופן כתיבתם (יש אם למסורת), או עפ"י אופן קריאתם (יש אם למקרא). ויש שם עוד הצעות להסבר מחלוקת חכמים ורבי שמעון, בקטע שהשמטנו: האם בסיס המחלוקת הוא לגבי הצורך לציין בפסוק מפורש את הדרשה לסך ("סככה בעיא קרא"), האם הוא וויכוח לגבי הכלל שההלכה (תורה שבע"פ) באה לגרוע (שהדופן השלישית מספיק שתהיה טפח) או להוסיף (דופן רביעית ברת טפח), או שהבסיס הוא בכלל "דורשין או לא דורשין תחילות" (סופרים או לא סופרים את הפעם הראשונה שהמילה נזכרת בתורה, סוכות במקרה זה). ראה שם שהצעות השונות הם מיסודות מחלוקת חכמים גם בנושאים הלכתיים אחרים.

¹³ בא רב מתנא ואומר שכל ההסברים הנ"ל יפים, אבל שיטת ר' שמעון יסודה בכלל בפסוק מישעיהו: "וסוכה תהיה לצל יומם מחורב ולמחסה ולמסתור וכו'". סוכה שהיא לצל ומסתור חייבת להיות של ארבע דפנות. מבאר רש"י שם: "ובלא ארבע מחיצות לאו מחסה מזרם הוא, שהרוח משיב את הזרם דרך הפרוץ". בדרשה זו עובר הדגש שבפסוק מהסכך שהוא מסתור מהשמש, לדפנות ולמבנה כולו שנותנים הגנה מגשם וקור, לכאורה, בניגוד לשיטת ר' זירא (שהוא אמורא) שדורש את הפסוק לענין הסכך. אך נראה שאין בהכרח מחלוקת ביניהם. הדגש של ר' שמעון הוא מהחצי השני של הפסוק: "למחסה ולמסתור מזרם וממטר", בעוד שר' זירא מתמקד בחצי הראשון של הפסוק: "וסוכה תהיה לצל יומם מחורב". כנגד המטר חשובות יותר הדפנות (שלוש מלאות לפחות), בעוד שכנגד החום של הקיץ, חשוב יותר הכיסוי מלמעלה. והסוכה שאנו בונים בתקופה זו של השנה (בפרט בשנים מעוברות), שהיא מעבר מהקיץ לחורף, חשובים שניהם.

¹⁴ מה שמובא בתלמוד הבבלי כדעה אחת בסוף, של רב מתנה, עושה הירושלמי דרשה מרכזית כאן. המחלוקת בין חכמים ור' שמעון מתבססת כולה על הפסוק בישיבה. הם מסכימים על שני חלקי הפסוק הראשונים: "וסוכה תהיה לצל .. למחסה ולמסתור", המסתכמים לשני דפנות. אך חולקים לגבי סופו, האם "מזרם ומטר" הוא שני דפנות (ובסה"כ ארבע) או רק דופן אחת (ובסה"כ

קיצור שולחן ערוך סימן קלד

ולכתחילה צריכה שיהא אור קצת בין הסכך כדי שיראו הכוכבים, ומכל מקום אם היתה מעובה שאין הכוכבים נראים כשרה, אבל אם היתה מעובה כל כך שאפילו אם יורדים גשמים הרבה אינם יורדים לתוכה אם כן הוי כעין בית ופסולה.¹⁵

מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה יד

"ויסעו בני ישראל מרעמסס סוכותה" - סוכות ממש היו, דכתיב: "ויעקב נסע סוכתה" (בראשית לג יז), דברי רבי אליעזר.¹⁶ וחכמים אומרים: אין סוכות אלא מקום, שנאמר: "ויסעו מסוכות ויחנו באיתם" (במדבר לג ו). רבי עקיבא אומר: אין סוכות אלא ענני כבוד, שנאמר: "וברא ה' על מכוון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ונגוה אש להבה לילה כי על כל כבוד חופה" (ישעיה ד ה). אין לי אלא לשעבר, לעתיד לבוא מנין? תלמוד לומר: "וסוכה תהיה לצל יומם מחורב וגו'" (שם שם ו), ואומר: "ופדויי ה' ישובון ושמתח עולם על ראשם" (ישעיה לה ז).¹⁷

רמב"ן ויקרא פרק כג פסוק מג¹⁸

"כי בסכות הושבתי את בני ישראל" - ענני כבוד, לשון רש"י. והוא הנכון בעיני על דרך הפשט, כי צוה שידעו הדורות את כל מעשי ה' הגדול אשר עשה עמהם להפליא ששכן אותם בענני כבודו כסוכה, כענין שנאמר: "וברא ה' על כל מכוון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונגוה אש להבה לילה כי על כל כבוד חפה וסוכה תהיה לצל יומם מחורב וגו'" (ישעיה ד ה-ו).¹⁹ ומפני שכבר פירש שענן ה' עליהם יומם ועמוד האש בלילה, אמר סתם: "כי בסכות הושבתי" - שעשיתי להם ענני כבודי סכות להגן עליהם.²⁰

והנה צוה בתחילת ימות החמה בזכרון יציאת מצרים בחדשו ובמועדו, וצוה בזכרון הנס הקיים הנעשה להם כל ימי עמידתם במדבר, בתחילת ימות הגשמים. ועל דעת האומר סוכות ממש עשו להם (סוכה יא ב), החלו לעשותן

שלוש). והשלישית או הרביעית מספיק שתהיה טפח לשיטת כולם. שוב נפנה את תשומת הלב איך כל הפסוק הופך לדרשה על דפנות הסוכה ולא על הסכך הנותן לה את שמה ומהותה (הרי התחלנו מדיון על גובה הסוכה).

¹⁵ אין הלכה כר' שמעון ואנו מסתפקים בסוכה של שני דפנות ועוד טפח, כזו שאיננה מסתור מזרם ומטר, קור ושרב. אבל הבעיה איננה רק בדפנות אלא בעיקר בסכך, שהוא עיקר הלימוד מהפסוק "וסוכה תהיה לצל". להלכה, סוכה שהסכך שלה מעובה כמו תקרה ממש, "סוכה המקורה" בלשון הירושלמי, עד שאפילו גשם של ממש, "זרם ומטר" אינם חודרים בעדה, היא פסולה, אולי שוב בגלל שיטת רבא של "סוכת ארע"י ולא דירת קבע. יש איפוא לדרוש את הפסוק בישיעיהו להלכה בצורה זיהרה ונראה שהגיעה העת שנעבור לדרשות אגדה.

¹⁶ הרי לנו תזכורת שמי שבנה סוכה לראשונה הוא יעקב אבינו ואולי כדאי כשמזמינים אותו לאושפזין, ביום השלישי, לזכור זאת ולהראות לו בשמחה את הסוכה שלנו. ראה גם פרשנים הנוטים לצד המיסטי (ריקנאטי, צרור המור, על פסוק זה) שמחברים את הסוכות שעשה יעקב בכניסתו לארץ עם הסוכות של יציאת מצרים, היינו עם דברי חכמים ורבי עקיבא להלן. ראה דברינו [סוכות במקרא](#) שם הרחבנו לדון במדרש מכילתא זה. ראה גם [סוכות ויציאת מצרים](#).

¹⁷ מדרשות הלכה דקדקניות על קוצן של דפנות הסוכה, עברנו לדרשות אגדה הנושאות את הקורא לתפארת סוכות העבר (שעוד נראה) ולשגב סוכת העתיד שכולה חופה של כבוד. ומי לנו דרשן ומופת כר' עקיבא שבידו האחת היה דורש תילי תילים של הלכות על כל קוץ וקוץ של כל אות ואות בתורה (מנחות כט ע"ב), ולא זהו ידו השנייה מעולם האגדה (ולא שעה לעצת חבריו ותוכחתם שאמרו לו: "עקיבא, מה לך אצל הגדה, פלף אצל נגעים ואהלות", סנהדרין לח ע"ב, שמות רבה י ד ועוד). הוא רבי עקיבא שציפה לנבואת זכריה אחרי החורבן (מכות כד ע"ב) ותמך במרד בר כוכבא (איכה רבה ב ד). מהו "וסוכה תהיה לצל"? ענני הכבוד של "בצאת ישראל ממצרים" שיחזרו וילוו את פדויי ה' שישבו בגאולה האחרונה לציון ושמתח עולם על ראשם. הסוכה היא שמחה והשמחה היא הסוכה. ברוח דומה ראה מדרש שיר השירים רבה (וילנא) פרשה א סימן ג: "צאי לך בעקבי הצאן ... ר' עקיבא אומר: ממה שהקפתי אותם בענני כבוד, שכתוב (שמות יג) וה' הולך לפניו יומם ... לא ימיש עמוד הענן יומם, את יודע מה אני עושה להם בסוף בעקב. זהו שכתוב (ישעיה ד) וסוכה תהיה לצל יומם". עכשיו יש לר' זירא יש בעיה עם תנא נוסף - ר' עקיבא, שדורש את "וסוכה תהיה לצל" באופן סימבולי ואגדי, הן כלפי העבר - יציאת מצרים, והן כלפי העתיד - ימות המשיח. אך ר' זירא יאמר לך: עדיין בתוון, בין העבר הניסי והעתיד המיסטי עומדת הסוכה המעשית והסתווית שלנו שהיא לצל ולמסתור - כאן ועכשיו. אין אגדה מפקעת הלכה ושניהם דרות בכפיפה אחת.

¹⁸ בין מדרש למדרש, נפנה לרגע לרמב"ן פרשן המקרא.

¹⁹ כל התפארת לעתיד לבוא שהנביא ישעיהו מתאר כבר הייתה בשנות המדבר. מעין "חדש ימינו כקדם". האמנם היו ארבעים שנות הנדודים במדבר כה נפלאות? פסוקים סותרים יש לנו על כך במקרא וגם במדרשים ובפרשנים. מקצת מהם הבאנו בדברינו [שנות המדבר העלומות](#) בפרשת חוקת (ראה שם רמב"ן שמות יבמ ב שמדבר על השנים הקשות של הנדודים במדבר!). נראה שהדואליות הזו משפיעה גם על ישיבתנו בסוכה. האם בישיבה זו אנחנו מנסים להתחבר אחורה אל הניסים והנפלאות שהיו לאבותינו בסוכותיהם במדבר, או שמא בדיוק ההפך, בישיבה בסוכה אנחנו מתענגים ומודים על חלקנו הטוב של ישיבה בסוכה בארץ ישראל הריבונית, בעונת הסתיו הקסומה, בג האסיף תקופת השנה שבין חום הקיץ שחלף וקור החורף שטרם בא.

²⁰ שיטת ר' עקיבא שסוכות של יציאת מצרים היו ענני הכבוד מתפתחת ע"י פרשני המקרא, עד שרמב"ן מכריז עליה: "והוא הנכון בעיני על דרך הפשט". זאת ועוד, אם ר' עקיבא מביא את הפסוק שלנו "וסוכה תהיה לצל" לגבי העתיד (פסוק ה בפרק ד בישיעיהו הוא לשעבר, ופסוק ו לעתיד, ראה שוב בעיון במכילתא), רמב"ן מבין את שני הפסוקים: ה עד ו, כתיאור של העבר, של יציאת מצרים. כאילו כתוב: "וסוכה הייתה לצל" וכידוע בלשון המקרא זמני עבר ועתיד מתחלפים לעתים. ומהעבר המתואר בישיעיהו, לימינו, למצוות סוכות בכל שנה ושנה. רמב"ן כאן לא דורש על העתיד לבוא.

בתחילת החורף מפני הקור כמנהג המחנות, ולכן צוה בהן בזמן הזה. והזכרון, שידעו ויזכרו שהיו במדבר לא באו בבית ועיר מושב לא מצאו ארבעים שנה, והשם היה עמהם לא חסרו דבר.²¹

בראשית רבה פרשת וירא, פרשה מח סימן י

"יִקְוָח נָא מֵעַט מַיִם וּרְחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁעֵנוּ תַּחַת הָעֵץ וְאִקְחָה פֶת לַחֵם וְכוּ' " (בראשית יח דב) – ר' אלעזר בשם ר' סימאי: אמר הקב"ה לאברהם: אתה אמרת "יִקְוָח נָא מֵעַט מַיִם" - חייך שאני פורע לבניך במדבר וביישוב ולעתיד לבוא... אתה אמרת: "ורחצו רגליכם", חייך שאני פורע לבניך במדבר וביישוב ולעתיד לבוא... אתה אמרת: "והשענו תחת העץ", חייך שאני פורע לבניך במדבר וביישוב ולעתיד לבוא... בארץ מנין? "בסוכות תשבו שבעת ימים". לעתיד לבוא מנין? שנאמר: "וסוכה תהיה לצל יומם מחורב".²²

פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) נספחים ב - פרשה אחרת

"למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל" (ויקרא כג מג). אמר להם הקב"ה לישראל: בני, היו אתם עושין את הסוכות ודרים בתוכה שבעת ימים, כדי שתהיו נזכרים הניסים שעשיתי לכם במדבר. ואעפ"י שאתם עושים את הסוכה, אין אתם גומלין אלא פורעין לו, שנאמר: "כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים" (ויקרא כג מג).²³

פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) נספחים ב ד"ה ד"א וסוכה תהיה

דבר אחר: "וסוכה תהיה לצל יומם מחורב" (ישעיה ד ו), כל מי שמקיים מצות סוכה בעולם הזה מסיך עליו מן המזיקין שלא יזיקו אותו, שכן הוא אומר: "באברתו יסך לך" (תהלים צא ד). דבר אחר: "וסוכה תהיה לצל יומם מחורב" (ישעיה ד ו), כל מי שמקיים מצות סוכה בעולם הזה אף הקב"ה נותן לו חלק לעתיד לבא בסוכתה של סדום.²⁴

פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) נספחים ב ד"ה וסוכה תהיה לצל

²¹ הסוכה ההיסטורית של יציאת מצרים הייתה בחודש ניסן, בתחילת ימות החמה, אבל לדורות עושים סוכה דווקא בסוף הקיץ בתחילת ימות הגשמים, "כמנהג המחנות". וזה, אומר רמב"ן, מסתדר אולי יותר טוב עם השיטה שהיו סוכות ממש ולא ענני הכבוד. רעיון זה מפותח בדרשתו של המהר"ל לסוכות: "דרש מהר"ל סג"ל: לכך צוה הקב"ה לעשות סוכות בתשרי ולא בניסן, אע"ג דכתיב כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים (ויקרא כג, מג), משום דאם עושים בניסן לא הווי היכר המצוה כל כך, דמאן דרואה יושב אז בסוכה יאמר עריבת סוכה עליו, דימות החמה נכנסים. אבל בתשרי נכנסים ימות הגשמים וכולן נכנסין לבתיהן וישראל הם קובעים דירתם בסוכה, ודאי לעשות רצון אביהם שבשמים" (ספר מהר"ל מנהגים, הלכות סוכות). דרשה זו אולי מתאימה לאירופה (רמב"ן, מהר"ל) ולא לארץ ישראל וכבר הארכנו לדון בנושא זה בדברינו [סוכות ויציאת מצרים](#) שם הבאנו מקורות קדומים לרמב"ן ולמהר"ל הן ארץ-ישראלים והן של הגלות. כך או כך, הפסוק שלנו יכול היה לשרת את דרשת רמב"ן/מהר"ל שהרי הוא מדבר על מסתור מזרם ומטר, היינו, סוכה מפני הגשמים! אך היא הנותנת שהפסוק מדבר על שניהם, הן על חמה והן על גשמים: "וְסִכְּהָ תְהִיָּה לְצֶלֶל יוֹמָם מִחֶרֶב וּלְמַחְסֵהָ וּלְמַסְתוֹר מִזֶּרֶם וּמִמָּטֶר". וזה בדיוק מה שמאפיין עונת מעבר זו בארץ ישראל. ראה מסכת שבת מג ע"ב: "ביומי ניסן וביומי תשרי, דאיכא חמה (ואיכא צינה) ואיכא גשמים, ואיכא דבש". ועד כאן דרשות ואקלים ארץ ישראל ואירופה. נחזור למדרש.

²² הסוכה לא התחילה בספר שמות, ביציאת מצרים, אלא בספר בראשית, באברהם אבי האומה, במעשי האבות שהם סימן וזכות לבנים. אברהם נותן צל ומשען "תחת העץ" (סוכה לא כשרה!) למלאכים שבאו לבקרו בחומו של קיץ (וגם סעודה כיד המלך, חלב ובשר). אברהם מקיים בעצמו את האופיזין הראשון, ובזכות זו נתן הקב"ה לבניו ובני בניו לא רק את סוכת יציאת מצרים - את ענני הכבוד שיגנו עליהם מנזקי ותלאות המדבר, ולא רק את ה"סוכה לצל יומם" ומחסה ומסתור לעתיד לבוא; אלא גם את הסוכה כפשוטה "ביישוב", "בארץ", את הסוכה שאנחנו מקיימים הלכה למעשה, ככתוב: "בסוכות תשבו שבעת ימים", "כל האזרח בישראל ישבו בסוכות". זו הסוכה בה גם נשב בחג ונדון בפרטיה ובדקדוקיה לאורך מסכת שלמה: משנה, תוספתא, תלמוד בבלי, תלמוד ירושלמי, ראשונים ואחרונים. והפסוק "וסוכה תהיה לצל" יצא ויבוא מהלכה לאגדה וחוזר חלילה. (ראה גמרא סוכה כט ע"א לגבי לימוד תורה בסוכה ומחוצה לה: "מקרא ומתנא במטללתא, ותנוי בר ממטללתא". לימוד ושינון (מקרא, משניות אגדה) בסוכה. לימוד בעיון - היכן שנח יותר). ובלילה הראשון של סוכות, בו יש מצווה לאכול כזית בסוכה מהתורה, נזמין את האופיזין הראשון - אברהם אבינו (גם אם אין לנו לשונות של חרדל, בבא מציעא פו ע"ב).

²³ ראה גם מדרש תנחומא פרשת אמור סימן כב שאינו מדקדק בין לגמול ובין לפרוע: "אמר להם הקב"ה לישראל: בעולם הזה אמרתי לכם שתעשו סוכה לשלם לי את גמולי שגמלתי עמכם, שנאמר: בסוכות תשבו שבעת ימים למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי וגו', ואני מעלה עליכם כאלו אתם גומלים לפני. אבל לעתיד לבוא, אני אופיע במלכותי ואני מגן עליכם כסוכה, שנאמר (ישעיה ד) וסוכה תהיה לצל יומם מחורב". עד לעתיד לבוא, עד סוכתה של סדום, העיקר עבורנו היא סוכת היישוב והארץ שלנו בה עלינו לדור שבעת ימים, להודות, להלל ולשבח, "להיות אומרים לפניך, שירים וזמרים", לגמול ולפרוע לה' כרוב חסדיו, להראות ש"אין אנו כפויי טובה, אלא אף אנו אומרים שירים וזמרים" היא "שירת דודי לכרמו", כלשון פסיקתא דרב כהנא להלן. והסוכה לעתיד לבוא? זו בוא תבוא במהרה בימינו יחד עם כל הגויים אשר יבואו לחוג עמנו את חג הסוכות (הפטרת החג) ונשב עם כל בני אברהם בצל סוכת שלום שהוא הצל המציל, המחסה והמסתור האמיתי מזרם וממטר ושאר מיני מרעין ובישין.

²⁴ וכבר הארכנו לדון בנושא [סוכתה של סדום](#) בדברינו לחג הסוכות בשנת תשס"ג. ראה דברינו שם.

"וסוכה תהיה לצל יומם מחורב" (ישעיהו ד ו). זה שאומר הכתוב: "לה' הישועה על עמך ברכתך סלה" (תהלים ג ט). אמר ישראל לפני הקב"ה: ריבונו של עולם שלך היא להיות עושה ניסים וישועה לנו, שנאמר: ליי' הישועה (שם/תהלים ג'). ומה עלינו להיות אומרים לפניך, שירים וזמרים. מה כתיב לכאן – "לה' ". וסוכה תהיה לצל יומם מחורב, אותה שעה כשתעשה לנו נסים האלו אין לנו כפויי טובה אלא אף אנו אומרים שירים וזמרים. מה כתיב אחריו, "אשירה נא לידי שירת דודי לכרמו" (ישעיה ה א).²⁵

חג שמח ומועדים לשמחה

מחלקי המים

²⁵ הדרשן הופך את פרק ו בישעיהו, שירת הכרם, שהוא תוכחה ומוסר ונגמר ב: "ויעש באושים", לדבר נאה לעתיד לבא: "אשירה נא לידי שירת דודי לכרמו". דודי הוא הקב"ה וכרם הוא עם ישראל, מעין שיר השירים. לעתיד לבוא לא יתקיימו בנו רק פסוקים שנאמרו ע"י הנביאים מראש לטובה ולנמה, כגון אלה שאנו דורשים: "וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראת ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חפה: וסכה תהיה לצל יומם מחרב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר". גם פסוקי התוכחה יהפכו לברכה ונשיר כולנו את שירת הכרם לידי ודודו.